Järvamaaga seotud loodus- ja kultuuritegelasi läbi aegade

Kaarel Aluoja

4. nov. 2026

MINU TOP - rõhuga loodusteadlased 1

- Karl Ernst von Baer
- Jaan Eilart
- Jakob Kents
- Teet Lunts

MINU TOP - rõhuga loodusteadlased 2

- Ain Kallis
- Sven-Erik Enno
- Roopi Hallimäe

Aga edasi? ChatGPT aita -
Loetle palun Järvamaaga seotud tuntud loodustegelasi läbi aegade.

- **Karl Ernst von Baer (1792-1876)** – mitmekülgne loodusteadlane ja võrdleva embrüoloogia rajaja. Sündis Piibe mõisas ajaloolisel Järvamaal.
- **Jaan Eilart (1933-2006)** – biogeograaf, maastikuökoloog ja Eesti looduskaitse edendaja. Sündis Järvamaal ning oli üks Tartu üliõpilaste looduskaitseringi ja Eesti Looduskaitse Seltsi eestvedajaid.
- **Leo Nigul (1928-2008)** – loomakasvatusteadlane ja seakasvatuse uurija. Sündis Väinjärve vallas Järvamaal.
- **Kaarel Aluoja** – bioloog, looduse ja kodu-uurija ning pikaajaline loodushariduse edendaja Järvamaal.
- **Marian Nummert** – bioloog ja permakultuuri eestkõneleja, kes korraldab Järvamaal loodussäästliku eluviisi ja taastava põllumajanduse teemalisi koolitusi.
- **Arvo Järvet**, hüdroloog ja keskkonnaspetsialist, kes kirjutas Järvamaa veestiku ja veeolude kohta.

Pole võimalik. Kontroll ChatGPT-le – Loetle palun Järvamaaga seotud tuntud loodustegelasi läbi aegade.

- **Jaan Eilart (1933–2006)** – Järvamaal Pala külas sündinud biogeograaf, maastikuökoloog ja looduskaitse edendaja. Ta oli Eesti Looduskaitse Seltsi asutajaid ning sai Järvamaa vapimärgi.
- **Piret Eensoo** – Järvamaal tegutsenud loodushariduse edendaja, loodusõhtute ja -retkede korraldaja. Talle omistati 2014. aasta loodusesõbra tiitel.
- **Kaarel Aluoja** – bioloog ja Järvamaa loodusgiid, kes korraldab loodus-, raba- ja linnaretki ning tutvustab kohalikku loodust.
- **Viktor Raudna** – Ambla koolijuhataja ja kohalik looduskaitse usaldusmees. Koos metsaülema Boris Eichhorniga aitas ta 1930. aastatel päästa Rava tammed maharaiumisest.

Järvamaaga on eriti tihedalt seotud **Jaan Eilart**: tema sünnikoht oli maakonnas ning tema töö ühendas loodusteaduse, looduskaitse ja loodushariduse.

ChatGPT-le –
Palun pikenda nimekirja vähemalt 10 inimeseni.

- **Jaan Eilart (1933–2006)** – Järvamaal sündinud biogeograaf, maastikuökoloog ja looduskaitse edendaja; Eesti Looduskaitse Seltsi asutajaid.
- **Piret Eensoo** – Järvamaal tegutsenud loodushariduse edendaja, loodusõhtute ja -retkede korraldaja; pälvis 2014. aasta loodusesõbra tiitli.
- **Kaarel Aluoja** – bioloog ja Järvamaa loodusgiid, kes korraldab loodus- ja rabaretki ning tutvustab maakonna loodust.
- **Viktor Raudna** – Ambla koolijuhataja ja kohalik looduskaitse usaldusmees, kes aitas 1930. aastatel kaitsta Rava tammesid maharaiumise eest.
- **Boris Eichhorn** – tollane metsaülem, kes koos Viktor Raudnaga sekkus Rava tammede kaitseks.
- **Allan Piik (1950–2013)** – geograaf ja keskkonnakaitsja; töötas aastaid Järva Maavalitsuses ning juhtis hiljem Järva keskkonnateenistust.
- **Ain Kallis** – Paides sündinud meteoroloog ja klimatoloog, tuntud ka ilma ning kliima teemade selgitajana.
- **Johan Eichfeld (1893–1989)** – Paides sündinud bioloog ja põllumajandusteadlane, kes uuris muu hulgas mullastikku ja soid.
- **Elsa Rosenstein (1907–?)** – Eesti esimene naisgeoloog; õppis Paides ning alustas 1927. aastal geoloogilisi välitöid Järvamaal.
- **Nikolai von Schilling (1828–1910)** – Järva-Jaani lähedal Orina mõisas sündinud hüdroloog ja geograaf, kes uuris Põhja-Jäämere hoovusi.

Nimekirjas on nii kutselisi teadlasi ja looduskaitsjaid kui ka kohalikke loodushariduse eestvedajaid. Seos maakonnaga on kas sünnikoht, pikaajaline töö Järvamaal või siin tehtud loodusuuringud.

ChatGPT-le –
Palun pikenda nimekirja vähemalt 20 inimeseni (1).

- **Jaan Eilart (1933–2006)** – Järvamaal sündinud biogeograaf, maastikuökoloog ja looduskaitse edendaja; Eesti Looduskaitse Seltsi asutajaid.
- **Piret Eensoo** – Järvamaal tegutsenud loodushariduse edendaja, loodusõhtute ja -retkede korraldaja; 2014. aasta loodusesõber.
- **Kaarel Aluoja** – bioloog, kodu-uurija ja Järvamaa loodusgiid, kes korraldab loodus- ja rabaretki.
- **Viktor Raudna** – Ambla koolijuhataja ja kohalik looduskaitse usaldusmees, kes aitas päästa Rava tammed maharaiumisest.
- **Boris Eichhorn** – tollane metsaülem, kes koos Raudnaga Rava tammede kaitseks sekkus.
- **Allan Piik (1950–2013)** – geograaf ja keskkonnakaitsja, kes juhtis Järva keskkonnateenistust.
- **Ain Kallis** – Paides sündinud klimatoloog ja meteoroloog, tuntud ka ilma ning kliima teemade populariseerijana.
- **Johan Eichfeld (1893–1989)** – Paides sündinud bioloog ja põllumajandusteadlane, kelle uurimisvaldkondade hulka kuulusid mullastik ja sood.
- **Elsa Rosenstein (1907–?)** – Eesti esimene naisgeoloog; õppis Paides ja alustas geoloogilisi välitöid Järvamaal.
- **Nikolai von Schilling (1828–1910)** – Orina mõisas sündinud hüdroloog ja geograaf, kes uuris Põhja-Jäämere hoovusi.

ChatGPT-le –
Palun pikenda nimekirja vähemalt 20 inimeseni (2).

- **Karl Ernst von Baer (1792–1876)** – Piibe mõisas sündinud mitmekülgne loodusteadlane ja embrüoloogia rajaja.
- **Moritz von Engelhardt (1778–1842)** – Viisu mõisas sündinud geoloog ja mineraloog, Tartu Ülikooli esimene mineraloogiaprofessor.
- **Jaan Toom (1939–1999)** – Järvamaal Vao vallas sündinud botaanik ja algoloog ehk vetikateadlane.
- **Roopi Hallimäe (1908–1969)** – Järvamaal sündinud loodusuurija, astronoom, pedagoog ja luuletaja.
- **Peeter Karing** – Paides sündinud klimatoloog, agrometeoroloog ja agrofüüsik.
- **Rein Arjukese (1941–2018)** – Simisalu loodusmees ja loodusfotograaf, kes rajas Seli järve ümbrusse kaitseala ning radasid ja innustas loodushuvilisi.
- **Enno Kuldkepp** – metsamees, kes töötas Järvamaa Metsamajandi peametsaülemana.
- **Mats Kangur** – Järvamaal üles kasvanud loodusfotograaf ja looduse jälgija.
- **Marian Nummert** – Järvamaal tegutsev permakultuuri ja loodusseadusi järgiva eluviisi eestkõneleja ning koolitaja.
- **Hindrek Older** – Järvamaal Mäo vallas sündinud rohumaateadlane ja professor, kelle töö keskmes oli rohumaateaduse arendamine.

Nimekiri on nüüd teadlikult lai: osa inimesi on tuntud eelkõige teadlastena, osa aga kohaliku looduskaitse, loodushariduse või metsanduse eestvedajatena.

ChatGPT-le – Kas Jakob Kents, Teet Lunts ja Kalev Aun sobiksid ka nimekirja?

Jah, **kõik kolm sobivad**. Nende seos on eri tüüpi ning Jakob Kentsi ja Teet Luntsi puhul aitab selgitada ajaloolise Järvamaa piiride arvestamine.

- **Jakob Kents (1883–1947)** – Järvamaal Aru karjamõisas sündinud geograaf ja kooliõpetaja, kes kirjutas maateaduse õpikuid ning juhatas Tartu Ülikooli geograafiakateedrit.
- **Teet Lunts (1902–1941)** – Järvamaal tegutsenud koolimees, loodusuurija ja harrastusbotaanik; uuris muu hulgas Tammsaare maist taimkatet ning Jänijõe uhtlammimetsa.
- **Kalev Aun (sünd. 1951)** – geoloog ja looduskaitsja, kes juhtis aastaid Järva Maavalitsuse keskkonnaosakonda ning sai Järvamaa vapimärgi. Ta on sündinud Tapal, seega on tema seos maakonnaga eelkõige töö ja tunnustuste kaudu.

ChatGPT-le - Kas nimekiri laieneks, kui tuua välja selline seos: loodus- ja kultuuritegelased?

Jah. Sellise määratluse korral võiks nimekirja nimetada **Järvamaaga seotud loodus-, kultuuri- ja päranditegelasteks**. Siis sobivad sinna ka inimesed, kelle looming või uurimistöö ühendab looduse ja kultuuriloo.

Näiteks võiks lisada:

- **Anton Hansen Tammsaare (1878–1940)** – Vargamäe maastik ja selle loodusolud andsid ainest tema loomingule, eriti „Tõe ja õiguse" esimesele osale.
- **Hando Runnel** – Järvamaal sündinud luuletaja ja esseist, kelle loomingus on olulisel kohal maaelu ja külakeskkond; ta õppis ka agronoomiat.
- **Jaan Eilart** sobib sellesse laiemasse käsitlusse eriti hästi, sest tema ühendas loodusteaduse, looduskaitse ja kultuuriloo.

ChatGPT-le - Pakun välja veel mulle pähe tulevaid nimesid: Tiiu Saarist, Sven-Erik Enno. Kas sobivad?

Jah, **sobivad** laiendatud nimekirja. Saarist sobib eriti hästi **loodus- ja kultuuritegelaste** ühendkategooriasse; Enno lisab nimekirja tugeva teadusliku ja Türi-põhise seose.

- **Tiiu Saarist** – geograaf ja koduloolane, kes on tutvustanud Järvamaa loodust ja kultuurilugu retkedel ning talletanud maakonna kultuuripärandit. Ta on ka Paide Looduskaitse Seltsi osakonna kontaktisik.
- **Sven-Erik Enno** – meteoroloog ja äikeseuurija. Tema Järvamaa-seos on Türi: seal alustas ta koolipoisina ilmavaatlusi ja rajas koduaeda ilmajaama.

ChatGPT allikad:

Eesti Entsüklopeedia, ERR, Eesti geoloog, Järvamaa arenduskeskus ja -organisatsioon, rmk.ee, elus.ee, e-kirik.eelk.ee, ies.ee, okokratt.ee, Järvamaa turismiinfo, Keskkonnaharidus, Andras, 75 H. Korjuse, EAjakBL, EKLVL, Tammsaare Muuseum Vargamäel, Estonian Writers' Online Dictionary, Looduse Omnibuss, Raamatukoi

Kokku 18 andmebaasi!

Kolm mälestuskildu Jaan Eilartist – 1

Silme ette tuleb üks amatöörfoto 1958. aastast - nagu tol ajal ikka, mitte liiga terav.
On Türi keskkooli vilistlaskokkutulek, kiriku parki istutatakse tamm. Tamme kõrval seisavad kooli vilistlasnõukogu esimees Jaan Eilart, abiturient Ellu Kaasik ja õpetaja Hendrik Künnapuu.
Eilart oli toona kõigest 25 aastane, aga juba siis Türi kooli vilistlasnõukogu esimees.
Türi keskkooli lõpetas ta 1952. aastal.
Ellu Kaasikust kasvas ema Erna jälgedes tunnustatud rahvatantsujuht.
Loodusainete õpetaja Hendrik Künnapuu oli aga eesti keele ja kirjanduse õpetaja Viktor Viilupi kõrval Eilarti teine suur eeskuju, seda kogu eluks.
Eilart on meenutanud, et ülikooli õppima asudes hakkas ta juba esimesel kursusel juhendama zooloogia ja entomoloogia ringi. «Künnapuult saadud teadmised olid sellised, mis võimaldasid seda teha,» on ta tunnistanud.
Olgu lisatud, et Türi keskkoolis õppides oli Eilart loodusteaduste ringi esimees.

Kolm mälestuskildu Jaan Eilartist – 2

Olen lõpetanud ülikoolis bioloogiateaduskonna ja erialast tulenevalt võtsin aeg-ajalt osa looduskaitse seltsi tegemistest.
Pärast ülikooli Türile asudes kaasati mind ka looduskaitse seltsi Türi osakonna ettevõtmistesse.
Siinsed looduskaitsjad, valdavalt minust vanemad, meenutasid ikka Jaan Eilartit kui «meie Jaani».
«See oli tookord, kui ka Jaan meiega oli,» meenutasid nad üht või teist õppekäiku ja väljasõitu.

Jaan Eilarti algatusel paigutati Türi koolimaja juurde keeleteadlasele, akadeemik Ferdinand Johann Wiedemannile mälestuskivi.

Eilarti soovitusel on Türil muudetud kaks tänavanime: Lauluväljaku tänavast sai Kurrikofi tänav ja Ranna tänavast Wiedemanni.

Kolm mälestuskildu Jaan Eilartist – 3

Mul on kodus Yann Arthus-Bertrandi fotoalbum, paks nagu klots, imetabaste loodusmustritega: «Die Erde von oben. Tag für Tag», ilmunud 2003. aastal Saksamaal.
Kui praegu võib drooni lennutada ja aerofotosid teha igaüks, kel selleks huvi, siis 23 aastat tagasi olid need lummavad vaated tõesti ka uudsed.
Arthus-Bertrandi albumit nägin 2003. aasta suvel Tartus Jaan Eilarti kodus, kui temaga intervjuud tegemas käisin.
Ta oli just saamas 70 aastaseks (sünd 24. juuni 1933, Pala küla, Reegla talu) ning teda oli äsja autasustatud Eesti kõrgeima looduskaitsepreemiaga – Eerik Kumari nimelise auhinnaga.
Eilart oli nädalajagu päevi varem saabunud Saksamaalt ning sealt tolle raamatu kaasa toonud. Kui mõned aastad hiljem ise Saksamaale juhtusin, õnnestus ka mul see raamat osta.

KOKKUVÕTE:
Jaan Eilart oli oma teadmiste ja tegemistega väga paljudele eeskujuks, kas siis otseselt või kaudselt. Ka see, et mul on Arthus-Bertrandi fotoalbum, on tema kaudne mõju. Rääkimata inimestest, kes rääkisid temast kui «meie Jaanist», aga tegid seda väga suure lugupidamisega.

Eilart tegeles Eesti rahvusmaastike liigituse väljatöötamisega. Piltlikult on ta ise Süda-Eesti rahvusmaastik, eeskuju ja näidis, üks Eesti loodus- ja kultuuriloo käilakujudest.

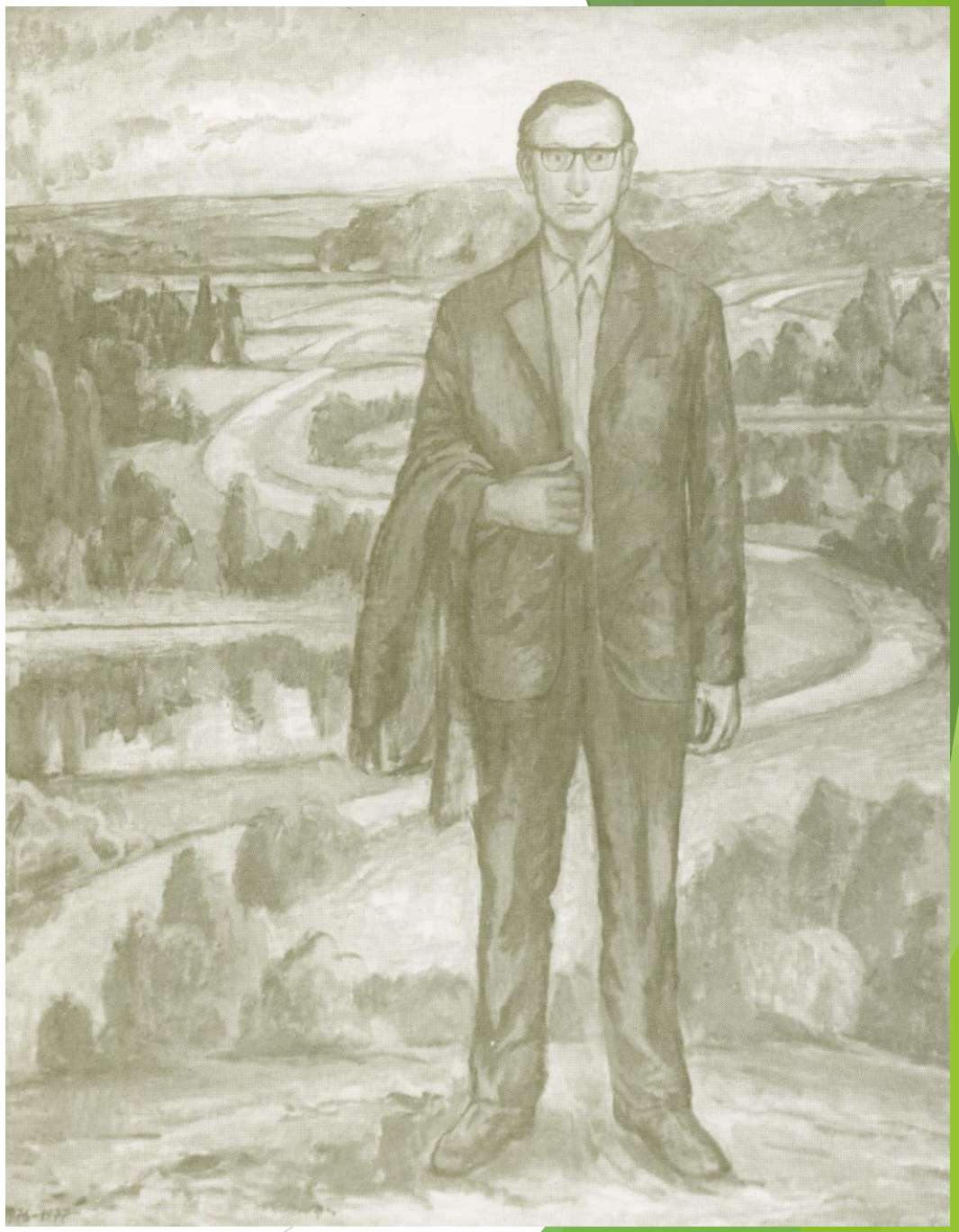

AITÄH KUULAMAST!

